

**TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNDEKİ DERİN AÇMAZ:
PONTUS MESELESİ****THE DEEP DEADLOCK IN TURKEY-GREECE RELATIONS:
THE PONTUS ISSUE**

Yüksel KÜÇÜKER*

Özet:

Yunanistan'ın Rum diasporası ile birlikte dünya çapında yoğun bir şekilde propagandasını yaptığı Pontus iddialarının rol modeli Ermeni soykırımı iddialarıdır. Ermeni iddialarıyla aynı yol takip edilerek, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, ülke ve eyalet parlamentoları ve sivil toplum kuruluşları gibi platformlar üzerinden Türkiye'ye fatura çıkarılmak istenmektedir. Yunanistan, Pontus Meselesi hakkında bir taraftan uluslararası çevreleri etkilemeye çalışırken, diğer taraftan farklı kollardan bu mesele etrafında kendi kamuoyunu kenetleme çabası içerisindedir. Yunanistan'ın bu saldırgan ve kışkırtıcı tavrına karşın, Türkiye etkisiz kalmakta; Pontus Meselesi bağlamındaki iddiaların asılsız olduğunu ileri süren ve Yunanistan'ı kınayan açıklamalar yayımlamaktan öteye gidememektedir. Bu makalede Pontus Meselesi'nin iki ülke ilişkileri içindeki yeri tarihi ve güncel boyutlarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pontus Meselesi, Türkiye, Yunanistan.

Abstract:

The Armenian genocide allegations give inspiration to the Pontus claims that Greece and Greek diaspora making an intensive propaganda all over the world. It is attempted to leave Turkey in a difficult situation via the international platforms such as European Union, United Nations, the parliaments and non-governmental organizations. Greece, on one hand, tries to manipulate the international environments, and on the other hand, to unite its public around the Pontus Issue. Despite the aggressive and provocative attitudes of Greece, Turkey is so passive on the issue. Turkey let off with warnings by making some explanations refusing the Pontus allegations and reproaching Greece's attitudes. The aim of this article is to evaluate the Pontus Issue from the point of the relations between Turkey and Greece with its historical and contemporary dimensions.

Key words: The Pontus Issue, Turkey, Greece.

---

* Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı - Trabzon ykucuker@gmail.com

GİRİŞ

Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan Antlaşması çerçevesinde imzalanan mübadele sözleşmesi gereğince, İstanbul haricinde Anadolu’da yaşayan tüm Rum nüfus zorunlu olarak Yunanistan topraklarına gönderilmişti. Doğu Karadeniz bölgesindeki Rum varlığını da sonlandıran bu gelişme, aynı zamanda bölgede bir Pontus devleti kurulması projesinin de iflası anlamına gelmekteydi. Türkiye’nin Lozan Antlaşması ile gündeminden çıkardığı Pontus Meselesi’nin, Yunan cephesinde ulusal ve uluslararası alanda yeniden tedavüle sokulması için yapılan girişimler, Yunanistan için bu meselenin kapanmadığını göstermektedir.

Yunanistan ve Rum diasporası¹ tarafından ısrarla kaçınan Pontus Meselesi’nin, bu şekilde diriltmek istenmesinin altında birkaç sebep yatmaktadır. Bunlardan ilki, 1974’te Kıbrıs adasına gerçekleştirilen Türk müdahalesi ve ardından Ege Denizi’ndeki karasuları, kıta sahanlığı ve Yunan adalarının silahlandırılması gibi krizlerin Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinde yol açtığı olumsuz ortamdır (Palabıyık ve Bozkuş, 2011, s. 128). Bu gergin ortamda, Yunanistan geçmişteki defterleri yeniden açma yolunu tutmuştur (Akıman, 1999, s. 583). Yunanistan’ın böyle bir siyasî yolu tutmasında 1981 senesinde iktidara gelen sosyalist PASOK partisinin saldırgan yaklaşımının da etkisi vardır (Cöhce, 2007, s. 458). Özellikle bu partinin yönetim kurulunda bulunan Mihalis Haralambidis’in Pontus Meselesi’nin gündeme taşınmasındaki rolü önemlidir (Gökçen, 2007, s. 517). Yine, 1980’lerden itibaren “Ermeni soykırımı” iddialarının etkili bir şekilde dünya gündemine getirilmesi de bu meselenin canlandırılması noktasında bir diğer etmendir. 1970’li ve 1980’li senelerde, Ermeni terör örgütü ASALA eliyle yürütülen terör faaliyetlerinden sonuç alınamayacağını anlaşılmasıyla birlikte, soykırım iddiaları Ermeni diasporasının çabalarıyla siyasal zemine kaydırılmış ve yürütülen yoğun propaganda faaliyetlerinden kısa süre içinde başarılı neticeler alınmaya başlanmıştır. Avrupa Parlamentosu’nun sözde Ermeni soykırımını tanıyan 1987 kararı üzerine, AET (AB) üyesi olan Yunanistan, benzer diplomasi yollarını takip ederek, birçok alanda çatışma yaşadığı Türkiye’yi Pontus soykırımı suçundan mahkûm ettirme çabasına girişmiştir.

1. YUNANİSTAN’IN PONTUS MESELESİ BAĞLAMINDA ULUSLARARASI ALANDAKİ GİRİŞİMLERİ

Türkiye ile olan ilişkilerinde geçmişte yaşananlardan mağduriyetler üretmek yoluna gitmek suretiyle, ülkesine birtakım siyasî kazanımlar devşirme peşinde olan Yunanistan’ın bu yönde kullandığı başlıklardan biri

¹ Yunanistan’ın bir dönem Amerika, Kanada ve Avustralya’ya en fazla göçmen sevk eden memleketlerden biri olduğu göz önünde bulundurulacak olduğunda, bunların gittikleri memleketlerde önemli bir oy miktarına sahip oldukları ve bu yolla siyasiler üzerinde baskı gücüne sahip oldukları söylenebilir (Terek, 1970, s. 28).

de Pontus Meselesi'dir. Bu meseleyi her vesilede gündeme taşıma çabasında olan Yunanistan, bu bağlamda sözde Pontus soykırımı olarak tanıttığı hadiselerin mağdurlarına kucak açan bir ülke görüntüsü vermek ve Yunanistan'ın Rumlar için vatan olarak benimsenmesini sağlamak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda, Yunan hükümeti tarafından 1989 Aralık'ında bir açıklama yapılarak, mümkün olduğu kadar fazla Pontuslu Rum'un Yunanistan'a gelmesi istenmişti (*Aydın Tarihi*, 19 Aralık 1989, No: 13). Bu açıklamadan kısa bir süre sonra, Yunanistan'ın izniyle, Sovyetler Birliği'nde yaşayan "Pontuslu Rumların" Yunanistan'a göç etmeye başladıkları bildirilmişti (*Aydın Tarihi*, 5 Ocak 1990, No:18). Bu gelişmenin ardından Sovyetler Birliği'nden Yunanistan'a gelen 15 Rum aile Gümölcine'ye yerleştirilmişti (*Milliyet*, 7 Ocak 1990, s. 4). Konuyla ilgili olarak bir demeç veren dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Türkiye'nin bu konuda endişeleri olduğunu ve taviz verilmeyeceğini belirterek, Yunanistan'ın yanlış hesap yapmamasını ifade etmişti (*Aydın Tarihi*, 6 Ocak 1990, No:2). Türkiye'den gelen bu uyarıya cevap veren dönemin Yunanistan Dışişleri Bakanı Andonis Samaras, Sovyetler Birliği'nden göç eden Rumların, Yunanistan'da herhangi bir bölgeye yerleştirilmeleri konusunda, "hiç kimsenin söz hakkına sahip olmadığını" söylemişti (*Milliyet*, 5 Ocak 1990, s. 13; *Aydın Tarihi*, 9 Ocak 1990, No: 9). Bu açıklamadan iki gün sonra da Yunanistan'ın Gümölcine Valisi Dimitros Kurkçis, Gümölcine Radyosu'na verdiği demeçte 68 kişiden oluşan 18 Pontuslu Rum göçmen ailenin Gümölcine'ye yerleştirildiğini açıklamıştı (*Milliyet*, 12 Ocak 1990, s. 13; *Aydın Tarihi*, 11 Ocak 1990, No: 7). Avrupa Konseyi'nden SSCB'den göç eden Rumların yerleştirilmesi işlemleri için kredi almayı başaran (*Milliyet*, 7 Nisan 1990, s. 4) Yunanistan, ilerleyen senelerde de bu yönde adımlar atmaya devam etmiş ve bu bağlamda 1994 Haziran'ında, İskeçe bölgesinde Batı Trakya Türklerine ait üç bin dönümlük tarım arazisinin eski SSCB'den gelen Pontuslu Rumlara verileceği açıklanmıştı (*Aydın Tarihi*, 5 Haziran 1994, No: 17; *Milliyet*, 6 Haziran 1994, s. 19). Yunanistan'ın Türklerin yoğunlukta olduğu yerlere böyle bir iskân siyaseti takip etmesi, buralardaki Türk nüfusun artışının önüne geçilmesi ve nüfusun Yunanlar lehine dengelenmesi amacını taşımaktaydı (*Milliyet*, 5 Haziran 1989, s. 10; *Milliyet*, 9 Mart 1990, s. 3).

Pontus Dernekleri Üzerinden Yürütülen Propaganda

Gerginliği artırıcı yukarıdaki hamleleri ve Pontus soykırımı yönündeki iddiaları sebebiyle Türkiye'den gelen uyarı açıklamalarını² duymazdan gelen Yunanistan, Sovyetler Birliği'nden gelen Rumları topraklarına kabul etmek suretiyle ulusal bir hava oluşturarak halkını bir amaç etrafında birleştirmeye

² Dönemin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Murat Sungar, düzenlediği haftalık basın toplantısında, Yunanistan hükümetinin Türkiye'deki Pontus Rumlarının soykırımı uğratıldığı yolundaki iddiasının yalan olduğunu, bunu Atina'nın da iyi bildiğini söylemişti (*Aydın Tarihi*, 22 Mayıs 1991, No: 4).

çalışırken, dünyanın farklı yerlerinde birbirinden farklı kültür çevrelerinde yaşayan Yunanlar tarafından kurulan *Pontus Dernekleri* vasıtasıyla da benzer bir çabaya girişmiştir.

Pontus Dernekleri, Pontus soykırımı iddialarının yaşatılması, Yunanların farklılıklarını bir kenara bırakarak aynı kimlik altında birleşmeleri ve Yunanistan'ın menfaatlerine hizmet etmelerini sağlamak (Tellioglu, 2011, s. 537) amacına hizmet etmektedir. Pontus derneklerinin birçoğu son dönemlerde ortaya çıkmış olsa da, çok daha eski dönemlerde de benzer dernekler kurulmuştur. Öyle ki, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da, kuruluş tarihleri yirminci asrın başlarına kadar giden dernekler olmuştur. New York'ta kurulmuş olan "*The Greek-American Pontus League*", "*Diogenes Society*", "*Galliana*", "*The Renaissance*", "*Komene*" ve "*Kapu-Kioi*" isimli dernekler ile Euxinopontus Dernekleri olarak nitelenen, Massachusetts Eyaleti'ndeki "*The Evangellismos*", "*The Hope*" ve "*Pontus*", Maine Eyaleti'ndeki "*Euxopora*", Connecticut Eyaleti'nde bulunan "*Charakopa*" ve "*Laharani*" ve Washington Eyaleti'ndeki "*Hava-Kostioton-Muntanton*" isimli dernekler ABD'de eski dönemlerde kurulan derneklerdendi (*The New York Times*, 13 Nisan 1919, s. 61). Aynı şekilde, 1900 senesinden itibaren Kanada'ya yönelik Yunan göçünde yaşanan artışla birlikte, 1905'ten itibaren burada da çeşitli etnik örgütler kurulmaya başlamıştı. 1905'te Montreal'de *Patris* (Anavatan) ve *Anagennesis* (Diriliş) örgütlerinin kurulmasıyla başlayan teşkilatlanma süreci, zamanla Kanada'nın diğer şehirlerinde de farklı isimler altında başka örgütlerin kurulmasıyla devam etmiştir. Bunlar arasında; Ottawa'da kurulan *PanHellenic Union* (PanHelen Birliği), Ontario kentinde ABD'nin Georgia Eyaleti'nde kurulmuş olan *American Hellenic Educational Progressive Association* [AHEPA] (Amerika Helenik İlerici Eğitim Derneği) kuruluşunun bir şubesi ve Vancouver'da *PanHellenic Patriotic Association* (PanHelen Vatansever Birliği) isimli örgütler bulunmaktaydı. Bu örgütler ilerleyen süreçte Yunan kilise cemaatlerinin oluşmasına zemin oluşturmuştu. Bu şekilde kurulan ilk kiliseler 1906 senesinde Montreal'de 1909'da da Toronto'da faaliyet yürütmeye başlamıştı. Kiliseler zamanla Kanada'daki Yunanların merkezi haline gelmişti (Chimbos, 1999, s. 88, 89).

Sayıları her geçen sene artan Pontus dernekleri, düzenledikleri çeşitli organizasyonlarla Pontus Meselesi konusunda toplumsal bir farkındalık oluşturma görevi de ifa etmektedirler. Belirli aralıklarla toplantı, yürüyüş, sergi gibi organizasyonlar düzenleyen bu dernekler, aynı zamanda kongreler de tertip ederek, dünya genelindeki Rumları bir araya getirmeye çalışmaktadırlar. Yunanistan devleti bu tür toplantılarda başbakan ve bakan seviyesinde temsil edilmektedir. Bu bağlamda, 14-24 Mayıs 1992'te "Pontus Helenizmi Dünya Kongresi" ismiyle Selanik'te tertip edilen kongreye dünyadaki bütün Pontus dernekleri katılmıştır. Yine, Selanik'te 27-29 Kasım'da "Küçük Asya Helenizmi Kongresi", 11 Kasım 1993'te de "Pontus

Helenizmi Tarihi Sempozyumu” düzenlenmiştir (Pehlivanlı, 1999, s. 110, 111). Aynı şekilde, bir kongre de “Dünya Birinci Pontuslu Rumlar Kongresi” ismiyle 1996 senesinde Batum’da düzenlenmişti. Kongrenin sonuç bildirgesinde, sözde Pontuslu Rum soykırımı iddialarının başka devletler tarafından da tanınması için, Yunanistan’dan uluslararası kuruluşlara başvurması istenmişti. Bildiride, “Türk saldırganlığına karşı koyabilmek için birlikte hareket etme çağrısı” yapılmış ve Pontuslu Rumların Kıbrıslı Rumlarla dayanışma içinde buldukları kaydedilmişti. Bildiride ayrıca, dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Pontuslu Rumların, her sene Ağustos ayında Trabzon’daki Sümela Manastırı’nı ziyaret etmelerinin kararlaştırıldığı belirtilerek “Dünya İkinci Pontuslu Rumlar Kongresi”nin 1997’de Selanik’te yapılacağı duyurulmuştu (*Milliyet*, 22 Ağustos 1996, s. 19). Duyuruya uygun olarak, Fener Patrikhanesi ile Avrupa Komisyonu “Din, Bilim ve Çevre Sempozyumu” ismiyle 19-28 Eylül 1997 arasında bir organizasyon düzenlemiş ve organizasyona katılan heyet El. Venizelos isimli gemiyle Trabzon, Batum, Yalta, İstanbul ve Selanik gibi yerlere götürülmüştür (Gökçen, 2002, s. 840, 841). Bu organizasyon da diğerleri gibi Yunanistan’ın Pontus propagandası bağlamındaki politikalarının izdüşümlerinden biridir. 18-21 Eylül 2002 tarihleri arasında Selanik’te yapılan Beşinci Dünya Pontus Forumu’nun duyurusu ise bizzat dönemin Yunanistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Yannis Magriotis tarafından bir basın toplantısıyla yapılmıştı (*Ayın Tarihi*, 26 Şubat 2002, No: 14).

2. PONTUS MESELESİ’NİN SİYASÎ VE HUKUKÎ ALANA YANSIMALARI

Yunanistan, bir taraftan Pontus dernekleri üzerinden Pontus Meselesi etrafında toplumsal algı faaliyetleri sürdürürken,³ diğer taraftan da birçok farklı ülkede yürütülen siyasî kulis ve propaganda çalışmalarından sonuçlar almaya başlamıştı. Bunun ilk yansıması ABD senatosunda gerçekleşmiştir. Yunan hükümeti tarafından hazırlanan, 19 Mayıs’ın “Pontuslu Rumların soykırımını anma günü” ilan edilmesini öngören yasa tasarısının, parlamentonun ilgili komisyonundan oy birliğiyle geçmesinden (*Milliyet*, 13 Şubat 1994, s. 24)⁴ kısa bir süre sonra, New York Senatörü Alphonso

³ Yunanistan’daki Türkiye karşıtı hava, Pontus soykırımı iddialarında bulunan çevrelere cesaret vermekteydi. 19 Mayıs 1989 tarihinde, Yunanistan’da “Pontus Çalışmaları Merkezi” ismiyle kurulan yapı, yaptığı açıklamada 19 Mayıs 1919 tarihinin “Pontusluların Türkler tarafından soykırım günü” olarak ilan edildiği ifadelerini kullanarak, bu konunun tüm uluslararası platformlarda gündeme getirilmesine çalışacaklarını açıklanmıştı (*Milliyet*, 20 Mayıs 1989, s. 12).

⁴ Türkiye, alınan bu komisyon kararına sert tepki vermiştir. Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan yazılı açıklamada, alınan karar eleştirilerek, “Yunan yöneticilerin yayımları emellere set çeken ulusal kurtuluş mücadelesini içlerine sindiremedikleri” ifade edilmişti. Açıklamada, Türk ulusunun Kurtuluş Savaşı’nın başlangıç tarihi olan 19 Mayıs gününün, “sözde bir soykırımın yıldönümü” biçiminde takdim edilmesi gayretlerinin çarpık zihniyet ürünü olduğu vurgulanarak, Yunanistan’ın son dönemdeki politikalarının bir göstergesi olan söz konusu parlamento komisyonu kararının, bu ülkenin komşularıyla iyi ilişkiler geliştirme ve bölgede barış ve istikrarın korunmasına katkıda

Marcello d'Amato tarafından Pontus Rumlarına yardım talebiyle, 23 Şubat 1994 tarihinde Amerikan Senatosu'na "Pontus Rumları İçin İnsanî Bir Yardım Çağrısı" başlıklı bir yasa tasarısı sunulmuştu. Tasarıda, "acımasız savaşların masum kurbanları" olarak tanımlanan Rumların "1900 senesinden itibaren ciddi ayrımcılık ve işkenceye maruz bırakıldıkları" ve "dışarıdan yardım alamayan Pontus Rumlarının kaçınılmaz bir ölümle karşı karşıya kaldıkları" ifade edilmişti. Metnin son bölümünde ise "ABD'nin uluslararası insanî çabaların örgütlenmesine öncülük ederek, bu zavallı halka yardım etmesi gerektiği"ne işaret edilmişti.

Amerika'daki bu şaşırtıcı girişimden bir gün sonra, 24 Şubat 1994 tarihinde, Yunan Parlamentosu'nda Pontus Rum soykırımı iddialarını tanıyan yasa oybirliği ile kabul edilmiş ve Yunan Cumhurbaşkanı tarafından 7 Mart'ta onanmasıyla birlikte (Palabıyık ve Bozkuş, 2011, s. 129)⁵ ertesi gün resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Üç maddeden oluşan yasanın içeriği şu şekildedir:

Madde 1: 19 Mayıs Pontus Yunanlılarının soykırımını anma günü olarak kabul edilir.

Madde 2: Anma törenlerinin karakteri, içeriği, düzenleyecek mercii ve düzenleme türü, yasal Pontus cemiyetlerinin görüşü alındıktan sonra, İçişleri Bakanı'nın önerisiyle yayımlanacak bir kararname belirlenir.

Madde 3: Kanunun geçerliliği, resmî gazetede yayımlanma tarihinden başlar.

Yukarıdaki yasanın kabul edilmesi üzerine, TBMM Yunan Parlamentosu'nu kınamıştı (*Ayın Tarihi*, 1 Mart 1994, No:11). Fakat Yunanistan Türkiye'nin bu tür uyarılarına kulak asmamakta ısrarını sürdürmüştür. Nitekim Yunan-Ermeni Dostluk Derneği tarafından Yunan Parlamentosu'nun sözde Ermeni soykırım iddialarını tanınması gerektiği (*Milliyet*, 16 Nisan 1994, s. 19) yönündeki teklifine uygun bir karar alan Yunanistan Parlamentosu, 25 Nisan 1996 tarihinde çıkardığı bir yasayla "24 Nisan Ermeni Soykırımı Günü"nü tanımlamıştı (<http://www.tbmm.gov.tr/d21/7/7-3010c.pdf>).

Pontus olaylarının bir soykırım olduğu yönünde birçok farklı koldan yapılan girişimler arasında, konunun uluslararası sahada bilinirliğini sağlayacak bir adım atılmıştır. 1998'de, Birleşmiş Milletler'de özel statüye sahip hükümet dışı bir yapılanma olan "Halkların Hakları ve Kurtuluşu için

---

bulunma niyeti içinde olmadığını teyit ettiği vurgulanmıştı (*Ayın Tarihi*, 16 Şubat 1994, No: 6; *Milliyet*, 17 Şubat 1994, s. 21).

⁵ Yunan Parlamentosu'nun aldığı karar Yunan hükümetlerinin bu yöndeki ilk adımı değildi. 1 Nisan 1992 tarihinde, dönemin Yunan Dışişleri Bakan yardımcısı Virginia Cuderu tarafından yapılan açıklamada, 19 Mayıs'ın Yunan hükümeti tarafından Pontus soykırımı olarak anılmasının kabul edildiği ifade edilmişti (*Milliyet*, 2 Nisan 1992, s. 13).

Uluslararası Birlik” tarafından, “*Sürekli Göçyolunda bir Toplum*” isimli bir bildiri hazırlanarak, 24 Şubat 1998 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’ne iletilmiştir. Belgede yer alan iddialar, Pontus soykırımı iddialarıyla paralellik gösteren ifadelerle süslenmişti. Belgede özetle, “Rumların tarihî Pontus Krallığı’nın kurulmasından da önce Pontus bölgesinde var oldukları, bu sebeple bölgenin aslında bir Rum yurdu olduğu, Osmanlı’nın bölgeyi fethetmesinin ardından, burada yaşayan Rumların hayat şartlarında gerileme yaşandığı ve toplumsal açıdan güvensiz bir ortamın hâkim olmaya başladığı” ileri sürülmekteydi. Aynı şekilde, “on dokuzuncu asırda yaşanan Osmanlı-Rus savaşları sonucunda, binlerce Rum’un Rus topraklarına toplu olarak göç ettiği” belirtilmiştir. “İttihat Terakki yönetiminin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, yeni bir milliyetçi ideolojinin gelişmeye başladığı” ifade edilerek, “bu yeni idarenin bir ulus-devlet yapısı inşa etmek için imparatorluğun Hıristiyan unsurlarını yok etmeyi amaçladığı” iddia edilmiştir. “Tahminlere göre, yirminci asrın başlarında Anadolu’da 750 bin civarında Rum yaşadığı, İttihat Terakki idaresi ve devamındaki Kemalist politikalar neticesinde, bunların toplu katliam, zulüm, tecavüz, soyun tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlayan insanlık dışı hayat koşullarına maruz kaldıkları” ileri sürülmüştür. Bildiride ayrıca, “binlerce Rum göçmenin Fransa ve ABD gibi ülkelere gittiği, 190 bin kadar Rum’un 1923’ten önce Yunanistan’a geçtiği, bölgede hâlâ çok sayıda Müslümanlaştırılmış Pontuslu olduğu” da iddia edilmiştir (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G98/106/67/PDF/G9810667.pdf?OpenElement>).

Rum iddialarının başka bir vesileyle kaleme alındığı yukarıdaki bildiri, bu çalışmada Pontus iddialarına yönelik propaganda çalışmaları başlığı altında değerlendirilen çalışmalar ve basın organlarında çıkan propaganda yayımlarından içerik ve üslup yönünden herhangi bir fark barındırmamaktadır. Tek taraflı ve yargılayıcı nitelikteki bu metinde, her ne kadar “soykırım” ifadesi kullanılsa da “...soyun tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlayan” gibi aynı anlama gelecek kelime oyunları ve bu defa Birleşmiş Milletler Cemiyeti üzerinden, Pontus soykırımı iddialarına yönelik propaganda yapılmıştır.

Yunanistan’ın Pontus olaylarına dair ileri sürdüğü iddialarını pazarlayabileceği önemli uluslararası ortamlardan biri de 1981’den beri üyesi olduğu Avrupa Birliği’dir. Türkiye’nin de bu birliğe üye olma politikası takip etmesi, bu bağlamda Yunanistan’ın eline önemli bir kart vermiştir. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım sürecine ilişkin kat ettiği mesafeyi değerlendiren “İlerleme Raporları”nda, zaman zaman üyelik için belirlenen kriterler dışına çıkılarak oyunun kurallarıyla oynanabilmektedir. Kıbrıs Meselesi’nin çözümü için Türkiye’ye dayatılan şartlar ve Avrupa Parlamentosu’nun sözde Ermeni soykırımını tanıyan 1987 kararı gibi gelişmeler, Pontus soykırımı iddialarını birliğin gündemine taşımak ve

Türkiye’yi bu sözde soykırımı tanıması yönünde sıkıştırma noktasında Yunanistan’ı cesaretlendirmektedir. Bağlayıcı özelliği olmayan tavsiye niteliğindeki ilerleme raporlarında, bugüne kadar Pontus Meselesi çerçevesinde önemli bir uyarı yer almamıştır. 2002 raporunda “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar” başlığı altında, “*Laz ve Pontus kültürü ile ilgili kitaplar hakkında soruşturma açılmış olması*”na dikkat çekilmiş (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf), 2003 raporunun “Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması” başlığında ise “*Nisan 2003’te, Milli Eğitim Bakanlığı’nın okullara bir genelge göndererek Ermeni, Yunan-Pontus ve Süryaniler ile ilgili tartışmalı tarihi olaylar hakkında konferans ve kompozisyon yarışması düzenlenmesi talimatı vermiş olması*” eleştirilmiştir (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf).

Öte taraftan, Avrupa Parlamentosu’ndaki Yunan parlamenterler, bu ilerleme raporlarına Türkiye’nin “Pontus soykırımı”nı tanıması yönünde maddeler konulması yönünde tekliflerde bulunmaktan geri durmamışlardır. 2006 İlerleme Raporu’nun oylaması sırasında, bir Yunanlı parlamenter “*Ermeni soykırımının yanı sıra Pontuslu Rumlara yapılan soykırım da tanınsın*” mealinde bir önerge vermişti. Önerge reddedilmişti. Fakat kabul edilen metinde, Pontuslu Rumlar ve Süryanilerle ilgili bölüm Ermenilerle ilgili bölümün içine alınmış ve “*Türkiye Pontuslu Rumlar ve Süryaniler gibi diğer azınlıklara da aynı tutumu benimsesin*” ifadesi kullanılmıştı. Ayrıca metnin bu bölümünde, Kopenhag kriterlerinde Ermeni soykırımının tanınması şartı olmamasına rağmen *tam üyelik yolunda ilerleyen bir ülke için geçmişini kabul etmenin vazgeçilmez olduğu* (<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39667&l=1>) belirtilerek Türkiye’ye bir mesaj verilmişti.

Yunanistan İçinde Pontus Meselesi’ne Yönelik Faaliyetler

Uluslararası ortamlarda olduğu kadar ülkesi içinde de Pontus iddialarını gündemde tutmaya çalışan Yunanistan devleti, bu bağlamda düzenlenen her türlü organizasyona resmî düzeyde katılımında bulunmaktadır. Bu bağlamda, Pontuslu Rumlar için bir sözde “Soykırım Anıtı” açılışına katılan Yunanistan Cumhurbaşkanı Kostis Stefanopulos, açılış törenindeki konuşmasında, Yunanlıların tarih hakkında yeterli şekilde eğitilmediklerini belirterek “*Pontuslulara karşı işlenen soykırımı asla unutmayacağız*” mealinde sözler sarf etmişti. Stefanopulos bu sözlerine ek olarak, “*Soykırım yapıldı. Bunu da sadece biz söylemiyoruz*” ifadelerini de kullanmıştı. Yunan Parlamentosu Başkanı Apostolos Kaklamanis de daha önce soykırım iddiaları hakkında, “*Tartışılmaz tarihi bir gerçektir. Türk devletinin sistemli cinayetleri sayısız Yunan, yabancı ve hatta Türk kaynağınca doğrulanıyor*” demişti (*Milliyet*, 28 Mayıs 2002, s. 20). 2005 Mayıs’ında Selanik’te düzenlenen sözde Pontus-Rum soykırımını anma töreni ve yürüyüşünde,

katılımcılara hitaben konuşan Makedonya ve Trakya Bakanı Nikos Çiarçionis de “soykırımın” uluslararası alanda Ermeni ve Yahudi soykırımlarıyla birlikte tanınması gerektiğini söylemişti (*Milliyet*, 21 Mayıs 2005, s. 18). Yunan tarafından yapılan bu açıklamalar üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yayımlamıştı. Açıklamada, “sözde ‘Pontus Soykırımı’ yıldönümü sebebiyle ileri sürülen asılsız iddiaların, Türk-Yunan ilişkilerindeki mevcut olumlu iklimle bağdaşmadığı” belirtilerek, sözde Pontus soykırımının 86. yıldönümü nedeniyle yapılan açıklamalarda, Türkiye aleyhine dillendirilen mesnetsiz iddialara yer verilmesinin üzüntüyle karşılandığı kaydedilmişti (http://www.mfa.gov.tr/sc_20---30-mayis-2005_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-kendisine-yoneltilen-bir-soruya-cevabi.tr.mfa; *Milliyet*, 31 Mayıs 2005, s. 16).

2002’de inşa edilen anıttan başka, Selanik’e iki ayrı “Pontus Rum soykırım anıtı” daha dikilmişti. Anıtın açılış törenine Belediye Başkanı Stathis Lafazanidis, Selanik Valisi Panayotis Psomiadis, Spordan Sorumlu Bakan Yardımcısı Yorgos Orfanos ile muhalefet milletvekilleri ve Pontus dernekleri temsilcileri katılmıştı (*Milliyet*, 29 Mayıs 2006, s. 21). Bu konu hakkında kendisine yöneltilen bir soru üzerine açıklama yapan dönemin Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül, sözde Rum Pontus soykırımı anısına anıt dikilmesinin Türkiye ile Yunanistan arasında dostane ilerleyen ilişkilere gölge düşürdüğünü belirtmişti (*Ayın Tarihi*, 12 Mayıs 2006, No:2). 10 Mayıs 2006 tarihinde düzenlediği haftalık olağan basın toplantısında konuya yer ayıran dönemin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan da şu ifadeleri kullanmıştı (http://www.mfa.gov.tr/10-mayis-2006_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi-.tr.mfa; *Ayın Tarihi*, 10 Mayıs 2006, No:7):

“Sizlere bu toplantımıza son vermeden önce sözde “Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı” konusunda bir açıklamayı da okumak istiyorum.

Sözde “Pontus Helenizmi Soykırımı Anıtı”nın 7 Mayıs 2006 günü Selanik Belediye Başkanı Vassilios Papayorgopoulos tarafından törenle açılmasından ayrıca, söz konusu törene Hükümet yetkilileri, Parlamento Temsilcileri ile mülki ve askeri erkanın da katılmış olmasından üzüntü duyduk.

Sözde “Pontus soykırımı” iddialarının hiçbir tarihi ve bilimsel temeli mevcut olmayıp, tarihsel gerçeklerin saptırılmasından ibarettir. Yunanlı yetkililere ve akademisyenlere iki ülke ilişkilerine zarar verecek bu tür söylemlerle ortaya çıkmaları yerine tarihi olayları objektif şekilde değerlendirmelerini öneririz.

Esasen konuya ilişkin hassasiyetimizi bir süredir Yunan makamlarının dikkatine getirmekteyiz. Hiçbir dayanağı olmayan iddialara konu olan bu adımın Türkiye ile Yunanistan arasında geliştirmeye çalıştığımız işbirliği ve diyalog ruhuyla uyuşmadığı yönündeki görüşümüzü bu vesileyle bir kez daha yinelemek istiyoruz.

Toplantımızı bu açıklamayla kapatıyorum, hepinize sevgilerimi sunuyorum.”

Pontus İddialarının Ülke ve Eyalet Parlamentolarına Taşınması

2000’li senelerden itibaren, özellikle Rum diasporasının da gayretleriyle bazı Amerikan eyaletlerinin yerel yasama organlarında ve diğer bazı ülke parlamentolarında Pontus soykırımı iddialarına ilişkin kararlar alınmaya başlanmıştır. İlk olarak South Carolina’da tanınan sözde Pontus soykırımı, daha sonra sırasıyla New Jersey, Pennsylvania, Florida, Illinois ve Massachusetts eyaletlerinin valilik ve yasama organlarında kabul edildi. Alınan bu kararlar, oldukça tartışmaya açık gerekçe ve mesnetler barındırmaktaydı. Şöyle ki, Amerika’daki çeşitli eyalet valileri ve yasama organlarının beyanlarında, Pontus iddialarına dayanak olarak akademik bir çalışma olmayan, bir Rum kadının hatıralarından oluşan *Not Even My Name* (İsmim Bile Değil) isimli bir kitaptan alıntılar yapılmıştır (Palabıyık ve Bozkuş, 2011, s. 130-132). Her şeyden önce, son derece öznel bir kaynağın temel alınarak, hukukî bir takım kararların altına imza atılması sağlıklı bir yaklaşım değildir. Ciddiyetten uzak bu tür kararların siyasî nitelikli olduğu ortadadır.

Amerikan yerel yasama organları ve valiliklerince alınan kararlardan sonra, 2009 Nisan’ında, Güney Avustralya Parlamentosu’nun alt kanadında da, Ermeni, Pontus, Süryani ve Anadolu’daki diğer azınlıklarla ilgili, 1915-1923 seneleri arasında yaşanan olayları soykırım olarak tanımlamayı da içeren kararlar kabul edilmişti (*Ayın Tarihi*, 1 Mayıs 2009, No:6). Türk Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yayımlayarak bu kararlara tepki göstermiştir. Açıklamada şu ifadeler yer verilmişti (<http://www.paris.bk.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=116229>):

“...Bu kararları esefle karşılıyor ve şiddetle kınıyoruz. Türk halkı asırlar boyunca Ermeni, Pontus, Süryani ve Küçük Asya’daki diğer azınlıklarla aynı topraklar üzerinde birbirlerine karşı hoşgörü ve barış içinde yaşamış olup bu halklara karşı insanlık dışı hiçbir girişimde bulunmamıştır.

Birinci Dünya Savaşı koşullarında cereyan eden ve Türklerle Ermenilerin büyük acılar çekmesine yol açan olayların çarpıtılarak, tek taraflı bir yaklaşımla soykırım olarak nitelendirilmesi ileri derecede sorumsuz bir davranıştır. Avustralyalı yerel politikacıların, kin ve nefret duygularıyla, hatta ırkçı bir anlayışla tarihi gerçekleri tahrif ederek insanları kandırma yeteneğine erişmiş propaganda uzmanı Ermeni ve Rum lobilerinin baskısına boyun eğdiği üzüntüyle müşahade edilmiştir.

Tarihi olaylar hakkında en sağlıklı kararın tarihçiler tarafından verilebileceği gerçeğinden hareketle Türkiye, Ermenistan’a, Türk, Ermeni ve üçüncü ülke tarihçilerinin katılımıyla bilimsel ve nesnel çalışmalar gerçekleştirecek bir “Ortak Tarih Komisyonu” oluşturulmasını önermiştir.

Güney Avustralya’nın eyalet parlamentosunun, ortak tarih komisyonu önerimizi desteklemek yerine, 1915 olayları hakkında tahrif edilmiş bilgilere dayalı bir karar alması Türk halkını üzümüştür. Söz konusu Eyalet Parlamentosu’nun bu

davranışı, Türk ve Avustralya halkları arasında Çanakkale Kara Savaşları sonrasında gelişen derin dostluk duyguları ile de çelişmektedir.

Türkiye-Avustralya ikili ilişkilerinin ruhuna aykırı olan bu tutum ülkemizde büyük hayal kırıklığı yaratmıştır.”

ABD ve Avustralya eyaletlerinde Pontus soykırımı iddiaları doğrultusunda alınan kararlardan başka, 11 Mart 2010 tarihinde İsveç Parlamentosu'nda yapılan oylama sonucunda da Ermenilerle birlikte Asuriler, Süryaniler, Keldaniler, Pontus Rumları ve diğer Hıristiyan azınlıklara yönelik olarak “soykırım” yapıldığına dair bir yasa çıkmıştı (http://www.loc.gov/lawweb/servlet/lloc_news?disp3_l205401871_text).

Pontus soykırımı iddialarının gündeme getirilmeye çalışıldığı bir başka yer de *International Association of Genocide Scholars* [IAGS] (Uluslararası Soykırım Akademisyenleri Birliği) isimli yapılanma olmuştur. Bağımsız bir yapıya sahip olan IAGS, 2007 senesinde yayımladığı bir kararla, Pontus Rum soykırımı iddialarını kabul ettiğini duyurmuştu. Kararda, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyan azınlıklarına karşı 1914-1923 arasında yürüttüğü politikanın Ermeniler, Asuriler, Pontus ve Anadolu Rumları'na karşı bir soykırım olduğu” öne sürülerek, “Türk hükümetinin bunu tanıyıp resmî olarak özür dilemesi ve zararların tazmin edilmesi noktasında acil adımlar atması” gerektiği belirtilmişti (http://www.genocidescholars.org/images/Resolution_on_genocides_committed_by_the_Ottoman_Empire.pdf)

Gelinen noktada, dünya hukuk normları içinde soykırımdan daha ağır bir suç olmadığı göz önünde bulundurulacak olursa, Türklere yöneltilen ithamların ne kadar ciddi neticelere gebe olduğu izahtan varestedir. Yunanistan ve Rum diasporasının, büyük oranda Ermeni diasporasından ilham alarak Pontus soykırımı iddialarını dünya gündemine getirme gayretleri önemli bir mesafe kat etmiş görünüyor. Nitekim yasama organlarından alınan soykırım tanıma kararları, Türkiye'ye yönelik olumsuz bir bakış olduğunu ortaya koymaktadır. Yunanistan'ın Yunan toplumunun millî bilincini sağlamlaştırmak adına bir devlet politikasına dönüştürmeye çalıştığı Pontus soykırımı iddiaları karşısında, Türkiye diplomatik düzeyde pasif bir görüntü çizmektedir. Nitekim Pontus iddiaları noktasında atılan her adımdan sonra Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından, iddiaların tarihî bir zemininin olmadığı ve Türk-Yunan ilişkilerine olumsuz etki yapmanın ötesinde bir anlam ifade etmediği yönünde yalın açıklamalarla yetinilmektedir⁶.

⁶ Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından Pontus iddiaları çerçevesinde yaşanan gelişmelere ilişkin her sene yayımlanan bildirimlerden bazıları için bk.:

2005 Senesi: (http://www.mfa.gov.tr/sc_20---30-mayis-2005_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-kendisine-yoneltiilen-bir-soruya-cevabi.tr.mfa).

2006 Senesi: (http://www.mfa.gov.tr/10-mayis-2006_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi-tr.mfa).

3. SONUÇ

Türkiye-Yunanistan ilişkileri içinde, gündemin arka sıralarında olsa da canlılığını korumaya devam eden Pontus Meselesi, iki ülke arasında zaman zaman gerginliklere yol açabilmektedir. Son dönemlerde aşırı milliyetçi görüş ve hareketlerin zirve yaptığı Yunanistan, Türkiye ile olan ilişkilerinde büyük oranda bu milliyetçi reflekslerle birtakım siyasî adımlar atmaktadır. Bu tür bir politik anlayışın, millet olma bilincinin canlı tutulması noktasında başarılı olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat reel-politikte bu anlayışın sürdürülebilir olmadığı da ortadadır. Pontus Meselesi bağlamında, çeşitli ırkçı söylemlerin ısrarla tedavülde tutulmasının, yaşanmış ya da yaşandığı iddia edilen acı olayların toplumsal belleklerdeki tazeliğinin muhafaza edilmesinde önemli payı vardır. Tarafların bu meseleye ilişkin perspektiflerinin birbirinden oldukça uzak oluşu, olası diyalog girişimlerini engellediği gibi, bu soruna getirilebilecek çözüm önerilerinin başarı ihtimalini de zayıflatmaktadır. Yunanistan devletinin, diaspora Ermenilerinin açtığı yolu takip ederek, esasında tarihçilerin çözmesi gereken bu meseleyi, uluslararası platformlarda Türkiye'ye karşı bir itham ve tehdit aracı olarak kullanma çabası da bu kapsamda düşünülmelidir. Bu kabil tutumlar, Yerasimos'un, "bu mesele Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde bağdaştırılması imkânsız iki görüş olmaktan öte bir işe yaramamaktadır" (Yerasimos, 2002, s. 351) mealindeki tespitini desteklemektedir.

KAYNAKLAR

a. Süreli Yayınlar

Ayın Tarihi, 19 Aralık 1989, No: 13.

Ayın Tarihi, 5 Ocak 1990, No: 18.

Ayın Tarihi, 6 Ocak 1990, No: 2.

2007 Senesi: (http://www.mfa.gov.tr/no_80---23-mayis-2007_-selanik-ve-atina_da-duzenlenen-sozde-pontus-soykirimini-anma-gunu_etkinlikleri-hk_.tr.mfa).

2008 Senesi: (http://www.mfa.gov.tr/no_88--26-mayis-2008_-sozde-pontus-soykirimi-anma-gunu_-etkinlikleri-hk_.tr.mfa).

2009 Senesi: (<http://www.taipei.to.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=116288>).

2010 Senesi: (http://www.mfa.gov.tr/no_-111_-28--mayis-2010_-sozde-pontus-soykirimi-anma-gunu-etkinlikleri-hk_.tr.mfa).

2011 Senesi: (http://www.mfa.gov.tr/no_135_-24-mayis-2011_-pontus-soykirimi-anma-gunu_etkinlikleri-hk_.tr.mfa).

2012 Senesi: (http://www.mfa.gov.tr/no_146_-25-mayis-2012_-yunanistan_da_-pontus-soykirimi-anma-gunu_-adi-altinda-gerceklestirilen-etkinlikler-hk_.tr.mfa).

2013 Senesi: (http://www.mfa.gov.tr/no_-150_-25-mayis-2013_-yunanistan_da_-pontus-soykirimi-anma-gunu_-adi-altinda-gerceklestirilen-etkinlikler-hk_.tr.mfa).

Dışişleri Bakanlığı'nın bu açıklamalarından farklı olarak, yürütülen Pontus propaganda faaliyetlerine karşı, Pontus Meselesi'nin Türk tezleri doğrultusunda değerlendirildiği bir yazı yayımlanmıştı. İlgili yazı için bk.:

(<http://www.mfa.gov.tr/setting-the-record-straight-on-pontus-propaganda-against-turkey.en.mfa>).

- Ayın Tarihi*, 9 Ocak 1990, No: 9.
Ayın Tarihi, 11 Ocak 1990, No: 7.
Ayın Tarihi, 22 Mayıs 1991, No: 4.
Ayın Tarihi, 16 Şubat 1994, No: 6.
Ayın Tarihi, 5 Haziran 1994, No: 17.
Ayın Tarihi, 1 Mart 1994, No: 11.
Ayın Tarihi, 26 Şubat 2002 No: 14.
Ayın Tarihi, 10 Mayıs 2006, No: 7.
Ayın Tarihi, 12 Mayıs 2006, No: 2.
Ayın Tarihi, 1 Mayıs 2009, No: 6.
Milliyet, 20 Mayıs 1989, s. 12.
Milliyet, 5 Haziran 1989, s. 10.
Milliyet, 5 Ocak 1990, s. 13.
Milliyet, 7 Ocak 1990, s. 4.
Milliyet, 12 Ocak 1990, s. 13.
Milliyet, 9 Mart 1990, s. 3.
Milliyet, 7 Nisan 1990, s. 4.
Milliyet, 3 Ocak 1991, s. 16.
Milliyet, 2 Nisan 1992, s. 13.
Milliyet, 13 Şubat 1994, s. 24.
Milliyet, 17 Şubat 1994, s. 21.
Milliyet, 16 Nisan 1994, s. 19.
Milliyet, 6 Haziran 1994, s. 19.
Milliyet, 22 Ağustos 1996, s. 19.
Milliyet, 28 Mayıs 2002, s. 20.
Milliyet, 21 Mayıs 2005, s. 18.
Milliyet, 31 Mayıs 2005, s. 16.
Milliyet, 29 Mayıs 2006, s. 21.
The New York Times, 13 Nisan 1919, s. 61.

b. Tetkik Eserler

- Akıman, N. (1999). Türk-Yunan İlişkilerinin Değerlendirilmesi (1974-1997), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler* içinde (579-586). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Chimbos, P. D. (1999). The Greeks in Canada: an Historical and Sociological Perspective. R. Clogg, (Ed.), *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, içinde (pp. 87-102). London: Macmillan Press.
- Cöhce, S. (2007). Günümüzde Doğu Karadeniz'de Pontusçuluk Faaliyetleri, V. Usta, (Ed.), *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, içinde (437-481). Trabzon: Serander Yayınları.
- Gökçen, S. (2002). Fener Rum Patrikhanesi ve Pontus'u Canlandırma Hayali: Din, Bilim ve Çevre Sempozyumu, *Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, I*, 819-846.
- Gökçen, S. (2007). Fener-Rum Patrikhanesi'nin Günümüzdeki Faaliyetleri ve Pontus-Rum Soykırımı İddiaları, V. Usta, (Ed.), *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu* içinde (483-522). Trabzon: Serander Yayınları.
- Palabıyık, M. S. ve Bozkuş, Y. D. (2011). Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (11/12), 77-139.

- Pehlivanlı, H. (1999). Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)* içinde (79-120). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tellioglu, İ. (2011). Pontus Meselesini Çözumsuzlüğe İten İddia ve Talepler. *Turkish Studies*, 6 (1), 529-543.
- Terek, A. B. (1970). Yunan Hedefleri ve Stratejisi Karşısında Gerçekler ve Türkiye, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, V (29), 16-31.
- Yerasimos, S. (2002). *Milliyetler ve Sınırlar; Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu* (5. Baskı). (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c. Elektronik Kaynaklar

- URL 1: 24 Ocak 2015, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G98/106/67/PDF/G9810667.pdf?OpenElement>.
- URL 2: 14 Şubat 2015, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf.
- URL 3: 07 Şubat 2015, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf.
- URL 4: 12 Şubat 2015, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39667&l=1>.
- URL 5: 05 Şubat 2015, http://www.genocidescholars.org/images/Resolution_on_genocides_committed_by_the_Ottoman_Empire.pdf.
- URL 6: 06 Şubat 2015, http://www.loc.gov/lawweb/servlet/lloc_news?disp3_1205401871_text.
- URL 7: 08 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/10-mayis-2006_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi-.tr.mfa.
- URL 8: 08 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/10-mayis-2006_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi-.tr.mfa.
- URL 9: 08 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/no_-111_-28--mayis-2010_-sozde-pontus-soykirimi-anma-gunu-etkinlikleri-hk_.tr.mfa.
- URL 10: 08 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/no_135_-24-mayis-2011_-_pontus-soykirimi-anma-gunu_-etkinlikleri-hk_.tr.mfa.
- URL 11: 08 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/no_146_-25-mayis-2012_-yunan-istan_da-_pontus-soykirimi-anma-gunu_-adi-altinda-gerceklestirilen-etkinlikler-hk_.tr.mfa.
- URL 12: 08 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/no_-150_-25-mayis-2013_-yunan-istan_da-_pontus-soykirimi-anma-gunu_-adi-altinda-gerceklestirilen-etkinlikler-hk_.tr.mfa.
- URL 13: 08 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/no_80---23-mayis-2007_-selanik-ve-atina_da-duzenlenen-sozde-_pontus-soykirimini-anma-gunu_-etkinlikleri-hk_.tr.mfa.
- URL 14: 08 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/no_88--26-mayis-2008_-sozde-pontus-soykirimi-anma-gunu_-etkinlikleri-hk_.tr.mfa.
- URL 15: 09 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/sc_20---30-mayis-2005_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-kendisine-yoneltilen-bir-soruya-cevabi.tr.mfa.
- URL 16: 08 Şubat 2015, http://www.mfa.gov.tr/sc_20---30-mayis-2005_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-kendisine-yoneltilen-bir-soruya-cevabi.tr.mfa.

- URL 17: 08 Şubat 2015, <http://www.mfa.gov.tr/setting-the-record-straight-on-pont-us-propaganda-against-turkey.en.mfa>.
- URL 18: 09 Şubat 2015, <http://www.paris.bk.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=116229>.
- URL 19: 08 Şubat 2015, <http://www.taipei.to.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=116288>.
- URL 20: 17 Ocak 2015, <http://www2.tbmm.gov.tr/d21/7/7-3010c.pdf>.